

sliko kakor o slovstvu v dobi Čbelice in Novic, ki pove tudi literarnemu zgodovinarju mnogo novega, je podal o likovni umetnosti. Poglavlje o slovenskem šolstvu ni bilo še nikjer tako temeljito obdelano, tako da obeta knjigo o celotni kulturni zgodovini 19. stoletja. Škoda, da ji je družba odmerila letos tako ozek obseg.

A Bolhar: **Mati**. Mohorjeva knjižnica 57. 126 strani. To je knjiga o slovenski materi, kakor so jo videli pesniki in pisatelji novejšje dobe. Od Prešerna takoj prehaja na Medveda, Finžgarja, Cankarja, Župančiča in najmlajše. Najlepše je pač napisal o materi Ivan Cankar, najgloblje Ivan Pregelj, najkrepkeje Vl. Levstik, še hladno strogi epik Finžgar se ogreje z nenavadno toploto, ko piše o materi. — Kot ljudska knjiga ima svojo spodbudno vrednost.

I van Pregelj: **Umreti nočejo**. Slovenskih Večernic 85. zvezek. Družba sv. Mohorja 1950, 160 strani. — Pregelj je eden prvih, ki je iz skeptičnega gesla *tout comprendre c'est tout pardonner*, kot je bilo doseglo pred vojno svoj višek, krenil v nove smeri absolutnega duha, kjer vlada vera v pravico, v Boga in najvišje vrednote.

V »Božjih mejnikih« je še ohranil običajno oblikovanje predmeta, ko je načel aktualno obmejno vprašanje oropanelega naroda, ki mu je »svetovna pravica« ugrabila tretjino ozemlja in prebivalstva. Le črno senco skvarjenosti nam kaže, ki bujno uspeva v novem ozračju. »Umreti nočejo« se že ne meni za običajno naziranje o povesti, dejstva tekoče vsakdanjosti, ki bi jih moral pisati zgodovinar ali politik, je tukaj razgrnil slovenski pisatelj v umetniški besedi in obliki, da jim da poudarek, kot je nedostopen zgodovinarju ali časninarju. Bezručeva narodno politična pesem ni ugajala estetikom, ki so hoteli neinteresirano umetnost, a za čiste estete je tudi ni pisal, pisal jo je iz čuvstva umirajočega naroda. Tudi Pregelj se ne meni za *l'art pour l'art* in za estetsko vzgojo človeštva v prvi vrsti, višje so mu narodne vrednote v okviru človeštva, ker jih njegova doba potrebuje, da se zave sebe in svoje lasti. Če so Hugo, Tolstoj, Dostojevskij v prvi vrsti gledali na miselno in čuvstveno vsebino, ki naj preobrazi človeštvo, in je ves ekspresionizem le vrhunec teh prizadevanj, zakaj ne bi beseda slovenskega pisatelja stopila v borbo za osvoboditev pravice — sneguljčice iz ukletega grada svetne požrešnosti in samogoltnosti. Pregelj ne kaže onemoglosti v milijeju, ampak voljo do življenja in moralne pravice naroda, ki so nad fizično močjo tako, kot je duh višji od telesa. Schiller se v Razbojnikih navdušuje za ideale abstraktne svobode, Kleistov Kohlhaas in Cankarjev Jernej hočeta pravico, prvi pravico zasebne lasti, drugi pravico dela. Pregelj gleda pravico narodov, aktualno vprašanje svetovne konference, kjer se je delila pravica po naročilu vplivnih oseb in držav in se uveljavljal pravni duh onega časa, ko se je solnce vrtilo okrog zemlje, kakor je še sedaj v podeželski praksi. Toda videz ni vedno resnica.

P ovest ima dva dela, katerih prvi se konča z zvršetkom svetovne vojne, drugi pa obsega nadaljevanje koroških bojev in se dotika mestoma s časnikarskimi poročili o njih in o pariški konferenci. Čeprav je brez pridržka snov tudi v povesti opravičena, vendar je predvsem drugi del

preveč sumaričen in je usoda oseb prerahlo dahnjena v dejanje, premalo je romana in preveč povesti nakazano z materialom, ki še ni spremenjen v zgodbo. To bo moral Pregelj izdelati in njegov *l'accuse* bo vse drugače odmeval. Ta obračun, ki ni bil končan ne pod Zbaražem ne pod Zborovom, obrne Pregelj v druge smeri kot Sienkiewicz, kakor jih je videl in spoznal iz koroškega značaja, ki je bolj starodavno častitljiv in svečan, kakor zamišljen vase in v pravire svojega in našega bitja, sredi visokih gora bolj občéčloveški in manj pozitivno in sodobno zaveden. Iz navidezne zastalosti je Pregelj razvil mesijansko potezo v osebi dr. Raznožnika, ki kaže v bodočnost narodov in v gradbo zgodovine na etičnih temeljih, ne na fizični moči. Zraven njegove skupine vidimo »koroško večino«, tipičen naravni narod, ki ves prevzet od sedanje trenutne koristi nikoli ne gleda v bodočnost in si v svojem koristolovstvu omejuje pogled, da ne vidi prepada in narodne smrti. Nemčurstvo in skvarjenost sta v povesti združena in gledana z našimi očmi, pa tudi ni treba, da bi jim bil pisatelj pravičen in jih skušal razumeti, dovolj je, da razume slovenskega Korošca in mu podkrepi vero ob težkem vprašanju »biti ali ne biti«.

T ako je tudi slog te povesti bolj slovesen, težko krven in prepričevalen in discipliniran, kot pritažena in zadržana sila, umetno vezana, ki se vendar včasih razveže v anakolute in patos obtožilnega govora pred svetovnim sodnim stolom. V Božjih mejnikih prevladuje kratek stavek, kot začudenje ali pritažen vzklík, kot nedokončana beseda. V koroški povesti je bolj razvita sintaksa z lokalno koroško barvo, ki rada stavi glagol na konec, kakor je to rad delal v prejšnjih časih tudi naš pisarni jezik, morda ne vedno pod nemškimi vplivom. — Enota dejanja, ki ji je usoda slovenske Koroške, je dosledno izvedena na mladem dijaku, na koncu duhovniku dr. Raznožniku in njega mladih tovariših, da se posameznosti lepo zlivajo v osnovni značaj njegov. Dasi nam v drugem delu za dolgo izgine izpred oči, vendar so boji in konferenca le nadaljevanje njegovega simbolnega značaja, ki je onemoglo hrepenenje po koroški slovenski pravici, da si izbere edini poklic duhovnika, da bo, novi Črtomir, po osebi odpovedi vendar še mogel delovati za slovenstvo. Kakor je v Istrskih mejnikih zadnja beseda Preglja: Oče bodi volja tvoja, tako je tudi v tej povesti, dasi se mu včasih kletev izvije iz ust. Nad svetno pravico je božja volja, ki je večna nepojmljiva ljubezen. Ali bo slovenski rod kot mučeniki, ki so jim zveri v areni trgale ude na vse štiri strani? Pregljev odgovor je krščanska tolažba in vera v moralne moči.

B o g o m i r M a g a j n a : **Primorske novele**. Družba sv. Mohorja, 1950. Mohorjeva knjižnica 55. 127 strani.

C ankar se je bil zagledal v prepadajoče in umirajoče življenje, v lepoto dekadence. Vsi vemo, kaka antipatija je tedaj vladala v umetnosti do zdravja polnega življenja in kako so cenili blede lica, bolezen, potepuhe, bedo in uboštvo, kot bi se edino v tem kazala duhovnost. Novi rod, ki je videl izliv dekadence v svetovno vojsko, je začel vse drugače gledati. Cankar je ves subjektiven: Moje oči so pokoren organ moje duše. Magajna hoče več objektivnosti, značilno za novi rod, veruje,

da je v vsakem ljudstvu kal za daljno bodočnost, ko si bomo ljudje dobri med seboj. To je sicer svetovni nazor, vendar značilen za novo gledanje in čustvovanje. Cankar takega stavka ne bi bil mogel napisati, ker je rojen iz drugačne miselnosti, čeprav je tudi on stal nad človekom, ki je omejen po narodnosti. Impresionizem je bil dosledno združen s skepso, ker je gledal le dozdevni svet, zdaj se svet obrača k absolutnim vrednotam duha, ki naj preobrazijo resničnost. Bolj kot vdanost in vtopitev v skrivnosti naravne zakonitosti prevladuje volja v večne vrednote duha. Že Nietzsche pravi v nekem aforizmu, da se religija, umetnost in morala ne menijo za bistvo sveta in stvari. O umetnosti lahko trdimo, da se je dozdej vendar preveč pogrezala v bistvo stvari in porabljala duha. Toda zakonitost stvari ni zakonitost duha, kakor gosienica še ni metulj.

Primorske novele« imajo snov iz zasedenega ozemlja, a bolj kot narodna misel prevladuje čista človečnost. S svojim duhom in slogom kažejo človeka, ki more biti rojen le pod goriškim in tržaškim nebom, tam, kjer vije burja čez Kras v morje, kjer je dan svetlejši kot pri nas in nebo nižje nad teboj, kjer ljudem živeje teče kri po žilah in visoke stavbe zrealijo patos južnega ljudstva in kretnjo, ki ni usmerjena na korist, ampak na sijaj, razmah in lepoto. Tem ljudem je lažji prehod od greha do svetosti, ker imajo srce odprto za trenutek življenja, za človeško čustvo in niso prav nič vezani po kakem prepričanju ali ideji. Blíže so življenju, ker jih ne loči refleksija od njega, čustvo jim je vse bliže, bliže jim je ljubezen, bliže Bog.

Boccaccio in romanska novela je nadindividualna oblika kot sonet ali stanca, ki ima vnaprej določeno tektoniko z nenadnim preokretom dejanja v duhovito zaostreno misel. Magajni raste oblika novele iz življenjske slučajnosti, novele imajo videz osebne anekdote. Boccaccio oblikuje poljubne snovi, Magajna predočuje življenje, osebne usode v primorski pokrajini, novele so lučke, ki nam približajo ljudi in večkrat presenetljivo posvetijo v njih duše. Boccaccio je tipična novela, to so osebne in organske novele, ki rastejo iz življenjske realnosti kakor večina literature od zadnjega stoletja. Vendar se Magajnov slog noče ves vstopiti v realnost. V pretežnem delu novel res čutimo mirno stvarnost, toda udobni, razvezani stavek ne stremi po ostrih obrisih, ampak po izrazu raztopljenega plavajočega občutja. — To prehaja mestoma v patetično in bujno življenje z višjim vzponom, ki stremi v lepoto izrednega. Če niso zgodbe pisane iz »mladostnega črnogledja«, je v njih vendar mnogo mladostnega zanosu, ki mu ni toliko za obnovo realnosti kot za poudarek lepega in visokega. Lepoto gleda v grenkosti, v ženski, v tragičnih slučajih. To je vse bolj površina za mlade oči. V liriko dvignjeno občutje sega kar v ekstazo, da včasih začutimo mlado Leo Faturo. Ni mu za ubrano godbo stavka, rajši ima zaneseni ritem ditiramba. Zlasti črtice Nuška, Bokavšek, Slivarica kažejo razvezan, širok in glasen patos s ponavljanjem besed, kar stopnjuje izraz v nadrealnost, s stavo besed, ki spominja na heroično srbsko pesem, in z mnogimi inverzijami, ki pospešujejo razgibanost čustva, ne v dramatično, ampak teatralično. Sredi tega dvignjenega čustva rezki, spoznavni stavki skoraj utonejo.

Po Cankarju in Zupančiču je težko pisati, da bi se nas prijelo, ker onadva sta pogodila in dosegla »mot intense«, besedo doživljanja, za katero je stremel impresionizem. Ona v prvi vrsti deluje na zunanji in notranji čut in sama potegne za sabo predstavne komplekse, večina pisateljev pa s slikanjem bolj vzbujajo predstavno zmožnost kot doživljanje, raje izčrpavajo predmetnost kot naše doživljanje predmetov (Walzel). Pri Magajni se to zlasti opazi, kjer v slikanju predmetnosti dogajanje zastane. — Te črtice, ki kažejo resničen korak iz vsakdanje literature v umetniške ceste, so vendarle začetniško delo, v Domu in svetu je dosegel že višjo stopinjo v osvobojeno sprostitvev duševnosti in tvorne moči. Dr. J. Šile.

Jakob Kelemina: **Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva**. Družba sv. Mohorja, 1950. 404 strani. (Znanstvena knjižnica, IV.)

a Štrekelj-Glonarjevo zbirko narodne poezije nam je J. Kelemina podal izbor narodne proze. Kaj je bilo prej, vezana ali nevezana beseda, je težko določiti. Logika pravi, da je prej proza, Kelemina in znanost trdita, da je »ta snov nekoč tvorila vsebino daljših ali krajših pripovednih pesmi« (5), pozneje pa je narod zgubil smisel za vezano umetniško obliko in ostanki tega razpada so bajke in pripovedi v nevezani besedi (6). Vsa uredba življenja je sedaj drugačna kot tedaj, ko je narod še veroval v bogove in si ustvarjal simbole za nepojmljivo, za skrivnostne duševne in naravne sile. Vmes so velika verska in kulturna gibanja, zgodovinski valovi in socialne razmere. Toda prasile, moč duše, solnca, noči, zime, poletja, gozda, vetra, ognja, vode so ostale iste in so v vsaki dobi dajale pobudo človekovi fantaziji, ki si je ustvarjala simbole za skrivnostno v vezani ali nevezani besedi, kakor so bili nagibi v času in osebnosti. Vezana in nevezana oblika sta bili istodobni kakor sedaj. Ritem in rima sta bolj slavnostni obliki, proza je bolj osebna. Tako nam tudi ni misliti vedno na nekaj prazgodovinskega, ampak bolj na nekaj pračloveškega, kakor se je izoblikovalo v kaki dobi. Zato bajke in pripovedke v pretežni večini niso metamorfoza prazgodovinskega, ampak človeškega iz različnih dob. Tudi v bajkah in pravljicah sta dve smeri: Ena ohrani tradicijo kot Grimm, druga kak motiv dalje razvija kot Brentano v Lorelei, iz besede in simbola si izmisliti mitično, ajtiološko razlago. Kajti narodna poezija se ne razvija drugače kot umetna. Tudi ona ni produkt kolektiva, kot so prej mislili, ampak produkt osebnosti. Kolektiv sodeluje le toliko, kolikor se pesem v teku časa razpoje, kolikor se bajka razbaja in pripovedka razpripoveduje.

Oba Grimma sta zbrala pri Nemcih narodno prozo v začetku 19. stoletja, pri nas je trudapolno delo izvršil J. Kelemina na podlagi obširnega materiala, ki so ga tekom stoletja zbiratelji zapisali iz ust naroda. Dasi je mogel podati na 400 straneh le izbor, vendar ni bistvenih stvari opustil in nam je dal knjigo, ki jo bo izobraženi in preprosti del naroda z veseljem bral. Priobčil je najznačilnejše tipe, sorodne je navadel v virih. Grimma sta izvedla enoten narodni slog, da sta izbrala najboljše in za naivno čustvovanje naroda najbolj značilne poteze iz besedotvornosti in sintakse. Kelemina je priobčil pripovedi deloma dobesedno, kakor so jih zapisali zbiratelji, dal jim je